

prof. dr hab. Jolanta Nocoń
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet Opolski

Uniwersytet Wrocławski Dziekanat Wydziału Filologicznego (6)		
Wpłynęło do WF	22 -06- 2021	Załączniki
Wpł. do jedn. org.	Data	Symbol
Znak Sprawy		

Recenzja pracy doktorskiej mgra Eryka Cichockiego

nt. *Bogacenie słownictwa wokół pojęć: Inny i Obcy.*

Eksperyment naturalny dydaktyczny w klasie VI szkoły podstawowej

Mgr Eryk Cichocki dysertacją doktorską na temat *Bogacenie słownictwa wokół pojęć: Inny i Obcy. Eksperyment naturalny dydaktyczny w klasie VI szkoły podstawowej* wpisuje się w dorobek stworzonej przez Marię Dudzik wrocławskiej szkoły lingwodydaktycznej. Nie tylko przywraca lingwodydaktyce opracowaną przez prekursorkę metodę badawczą zwaną dydaktycznym eksperymencie naturalnym, ale także „odświeża” ją poprzez wykorzystanie metod lingwistyki korpusowej, które wzbogaca analizami statystycznymi i semantyczno-kognitywnymi. Już na wstępie należy zaznaczyć, że zastosowana w pracy doktorskiej metodologia została trafnie dobrana do postawionego głównego celu badawczego, tj. zbadania skali przyrostu tzw. słownika czynnego uczniów klasy szóstej SP wokół pojęć Inny i Obcy w wyniku podjętych w tym celu na lekcjach języka polskiego ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych, i umiejętnie przez mgr. Cichockiego zastosowana.

Równie cenne jest aplikatywne przełożenie udokumentowanych w dysertacji badań na proces dydaktyczny, który wyróżnia holizm, głęboki humanizm i integrujące ujęcie treści kształcenia z różnych obszarów przedmiotu język polski, w pewnym sensie metodyczny ideał, do którego polonistycznej praktyce lekcyjnej ciągle trudno się zbliżyć. W efekcie praca w swym aspekcie dydaktycznym zyskuje wymiar uniwersalny, gdyż projektuje model procesu nauczania-uczenia się możliwy do zastosowania w różnych sytuacjach edukacyjnych.

pozytywnie należy odnieść się również do skoncentrowania badań nad kategoriami pojęciowymi Inny oraz Obcy. To jeden z kluczowych problemów współczesnego zglobalizowanego świata, przy tym mający wymiar nie tylko poznawczy, ale przede wszystkim

wychowawczy, co mgr Cichocki przekonująco dowodzi w swojej pracy doktorskiej. Wielokulturowość staje się faktem, a obecność Innego/Obcego w klasie szkolnej to dzisiaj często już nie abstrakcja, a rzeczywistość. Przy tym język polski poprzez kontakt na lekcjach z tekstami kultury jak żaden inny nadaje się do kształcenia postaw wobec inności/obcości, takich jak m.in.: zrozumienie, tolerancja, otwartość, przeciwdziałanie wykluczeniu.

***

Na recenzowaną dysertację składają się wstęp, trzynaście rozdziałów i zakończenie, ponadto bibliografia (niezwykle bogata, przy tym umiejętnie wykorzystana w pracy, co świadczy o wysokich kompetencjach mgr. Cichockiego) oraz aneks zawierający wykaz autorskich ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych zastosowanych w eksperymencie i tabelaryczne zestawienia pełnych danych statystycznych, do których wybiórczo autor odwołuje się w tekście głównym.

Dwa pierwsze rozdziały wprowadzają w kontekst przeprowadzonych przez mgr. Cichockiego badań. W pierwszym autor dysertacji śledzi konceptualizację kategorii Inny/Obcy z perspektywy interdyscyplinarnej. Obok definicji słownikowych przytacza wybrane ujęcia językoznawcze, literaturoznawcze, filozoficzne, pedagogiczne, socjologiczne, antropologiczne i teologiczne. Ten fragment dysertacji ma charakter sprawozdawczy – mgr Cichocki nie wchodzi w polemikę, nie odnosi się krytycznie do prezentowanych koncepcji, a rysuje tło, stara się pokazać niezwykle złożoność i nieostrość pojęć, które uczynił centrum procesu badawczego oraz edukacyjnego. Prezentowane podejścia i koncepcje zostały syntetycznie, ale wyraziście zarysowane, co przy wyjątkowo obszernej literaturze przedmiotu nie było łatwe i z czym autor bardzo dobrze sobie poradził. Pewien niedosyt czuję, jeśli chodzi o, w moim przekonaniu, zbyt słabo zaakcentowane konotacyjne składniki znaczenia analizowanych leksemów, o nacechowaniu emocjonalnym czy też wartościującym (do czego zresztą nawiązuje Ryszard Kapuściński w cytowanym na stronie 14 fragmencie, a o czym jest mowa dopiero w rozdziale 4.). Brakuje mi także w zakończeniu rozdziału syntetycznego zestawienia, zebrania, porównania przedstawionych konceptualizacji Innego i Obcego, i sformułowania na tej podstawie jakiejś opisowej paradyfikacji (uwzględniającej zarówno cechy prototypowe, jak i naddane).

W drugim rozdziale sprawozdawczym mgr Cichocki omawia dorobek lingwodydaktyczny dotyczący procesu bogacenia słownictwa uczniów, odwołuje się także (choć bardzo skrótowo)

do glottodydaktyki. Również i w tej części przywołana została bogata literatura przedmiotu – autor nie pominął żadnej istotnej dla tej problematyki publikacji. Przeszkadza mi natomiast chaos kompozycyjny wewnątrz rozdziału. Nie rozumiem, dlaczego m.in. fragmenty 2.1.1. i 2.1.2. dotyczące systemu leksykalnego umieszczono w podrozdziale 2.1., mającym w tytule *Język polski w szkole*, oraz dlaczego bogacenie słownictwa uczniów za pomocą eksperymentu naturalnego wyodrębniono jako osobny podrozdział 2.2., tym bardziej, że w podrozdziale 2.3. jest po raz drugi na ten temat mowa.

Kolejna część pracy, rozdział trzeci i czwarty, przynosi informacje bliżej charakteryzujące główne założenia i uwarunkowania przeprowadzonego przez mgr. Cichockiego dydaktycznego eksperymentu naturalnego. Pierwszy z nich ma charakter metodologiczny i zawiera omówienie zastosowanych procedur badawczych, sformułowane zostały cele ogólne i problemy szczegółowe, postawiono hipotezy, opisano techniki i narzędzia zastosowane w badaniu. Zaprezentowane zostały także zastosowane do analizy zebranych danych narzędzia stosowane w językoznawstwie statystycznym i korpusowym. W rozdziale czwartym natomiast, o niejasnym, pozbawionym funkcji informacyjnej tytule *Wobec Innego i Obcego*, omówiono uwarunkowania, które miały wpływ na projekt badawczy, przede wszystkim psychologiczne, dotyczące procesu psychorozwoju dwunastolatków, i edukacyjne – w tym przypadku analizie skupionej wokół poszukiwania zapisów, które bezpośrednio lub pośrednio można powiązać z problematyką Innego/Obcego, poddano dokumenty oświatowe (m.in. podstawę programową i program nauczania) oraz wybraną serię podręczników języka polskiego. Szczególnie interesujący jest przegląd tekstów podręcznikowych pozwalający dostrzec pojawiające się w nich tendencje w sposobie ujęcia Innego. Zastosowana w tym celu typologia Piotra Sztampki, wyodrębniająca cztery warianty Innego: Wróg, Obcy, Odmieniec i Sąsiad, pozwoliła wieloaspektowo spojrzeć na kategorię Innego w lekturze szkolnej, z drugiej jednak strony nasuwa pewne pytania dotyczące przyjętej semantyki Innego i Obcego w perspektywie całego badania. Przede wszystkim w żadnym miejscu dysertacji nie zostało sprecyzowane, które, jakie znaczenie tytułowych kategorii pojęciowych będzie stanowiło podstawę eksperymentu, a w kontekście rozdziału 1. pokazującego niejasność obu kategorii, wydaje się, że byłoby to konieczne. Z typologii Sztampki wynika, że Obcy jest typem Innego, jednak w kolejnych rozdziałach odniesienia między Innym a Obcym często rozmywają się, są niejasne, nieostre, nieprecyzyjne; np. na stronie 112 jest mowa o tym, że uczniowie poznawali

różnice między innością a obcością, na s. 113, że pojęcie Obcy określa specyficzny rodzaj inności, a na s. 114 polecenie, by uczniowie napisali wiersz o Innym i Obcym (dwóch bohaterach?). W różnych innych miejscach dysertacji te dwie kategorie często nie są rozdzielane, np. w podsumowaniu rozdziału 8. poświęconego konkordancjom, z których wyłania się struktura semantyczna Innego/Obcego w rozumieniu uczniów. Być może jest to kwestia nieprecyzyjności sformułowań, jednak o tyle istotne, że może stanowić przyczynę problemów z konceptualizacją tych pojęć przez uczniów.

Drugą część pracy kończy opis badania wstępnego, którego celem było zwerbalizowanie rozumienia pojęć Inny i Obcy przez grupę respondentów na tzw. „wejściu”. Należy podkreślić rozległość tego badania z zastosowaniem zróżnicowanych narzędzi, co pozwoliło autorowi dysertacji uzyskać znaczną liczbę danych. Badanie wstępne to niezwykle ważny etap każdego postępowania badawczego, gdyż nie tylko stanowi podstawę planowania właściwego postępowania badawczego, w tym przypadku eksperymentu, ale także zobjektywizowany punkt odniesienia dla tzw. wartości dodanej, pozwala określić rzeczywistą, choć często przybliżoną, efektywność przeprowadzonej procedury na podstawie analizy zebranych danych. Uwzględnienie badania wstępnego dowodzi wysokiej świadomości badawczej mgr. Cichockiego.

Trzecia część pracy obejmująca rozdział piąty, to opis przebiegu eksperymentu, na który złożyło się dziewięć etapów o strukturze ramowej: dwa skrajne skoncentrowane zostały na rozumieniu przez uczniów leksemów inny i obcy na początku i na końcu badania, środkowe na różnych aspektach/obrazach inności/obcości: cudzoziemcach, antagonistach, skrzywdzonych, dziwnie wyglądających, wędrowcach, plotkarzach, uzależnionych od rzeczy. Każdy etap miał ujednoliczoną strukturę, obejmującą dwie fazy: 1. ćwiczenia wzbogacające słownictwo wokół kategorii Inny/Obcy; 2. stworzenie sytuacji komunikacyjnej wymagającej użycia poznanego słownictwa (uaktywnienie w tekstach własnych uczniów). Szczegółowy plan każdego z etapów eksperymentu umieszczony został w Aneksie w zestawieniu 1., co jednak trochę utrudnia lekturę – są to na tyle niewielkich rozmiarów fragmenty, że bez problemu można byłoby je wkomponować w tekst główny.

Projekt eksperymentu zasługuje na wysokie uznanie. Całość jest przemyślana i spójna, teksty stanowiące punkt wyjścia do rozważań nad innością/obcością zróżnicowane, interesujące, podobnie jak metody i formy ćwiczeń zastosowanych na lekcjach: holistyczne, intrygujące,

nienarzucające gotowych odpowiedzi, a stawiające pytania i inspirujące do poszukiwań odpowiedzi. Wysokiej klasy metodyka w praktyce, a nie wyłącznie w teoretycznym opisie.

Ostatnia część dysertacji, obejmująca rozdziały od szóstego do trzynastego, zawiera analizę zgromadzonego materiału leksykalnego wokół kategorii Inny i Obcy, wyekscerpowanego z wypracowań uczniów z kolejnych etapów eksperymentu z wykorzystaniem narzędzi korpusowych i statystycznych. Pełne zestawienia danych statystycznych umieszczono w Aneksie.

Wskaźniki i parametry zastosowane do analizy ilościowej leksyki dobrane zostały tak, by z jednej strony wyodrębnić elementy semantyczne pojęć Inny i Obcy uaktywniające się w wypowiedziach uczniów, z drugiej, by umożliwić obserwacje przyrostu zasobu słownikowego poprzez porównanie danych między kolejnymi etapami eksperymentu. Badania ilościowe objęły: frekwencję leksemów inny i obcy (rozdział 6.), konkordancje odkrywające strukturę znaczenia (bardzo ciekawy rozdział 8.), prozodię semantyczną, tzn. nacechowanie wartościujące lub neutralność pojęcia (rozdział 9.), bogactwo słownictwa (rozdział 10.), klasy częstości leksemów (rozdział 11.) oraz dystrybucję części mowy (rozdział 12.) w badanym korpusie. Z kolei w rozdziale 7. autor dysertacji posłużył się metodą kontekstowej analizy semantycznej, by odkryć strukturę znaczenia obu centralnych pojęć, a w niezwykle interesującym rozdziale 13., pełniącym funkcję swoistego zwięźczenia całej procedury badawczej, spróbował odtworzyć obraz świata, w którym obecny jest Inny/Obcy i obraz Innego/Obcego wyłaniające się z najczęstszych leksemów w wypracowaniach uczniowskich.

Nie wszystkie analizy w tej części dysertacji skupiają się na kategoriach Inny/Obcy – rozdziały 10., 11. i 12. zawierają materiał pozwalający określić, w jakim stopniu przeprowadzony eksperyment wpłynął na całą strukturę słownika czynnego badanych uczniów. Poszerzenie zakresu analitycznego badania w moim przekonaniu podnosi jego wartość, gdyż uświadamia wpływ sprofilowanych ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych na strukturę słownika w ogóle. Natomiast należałoby chyba kompozycyjnie oddzielić od siebie te dwa obszary analityczne – zastosowany przez mgr. Cichockiego porządek linearny nie oddaje struktury samego badania.

Na koniec tej części recenzji jeszcze kilka drobnych uwag. Niektóre wnioski wyłaniające się z analiz ilościowych są oczywiste, jak np. najwyższa pozycja na liście frekwencyjnej wyrazów tzw. gramatycznych czy też najwyższa ranga wśród leksemów częstych rzeczowników związanych

z najbliższym otoczeniem piszących. Zdecydowanie brakuje cytatów z prac uczniów (są jedynie w niektórych fragmentach i rzadko), które obrazowałyby syntetyczne omówienia, np. „Ponadto rozumienie badanych słów odnosi się także do wiary, pasji, kultury, życia, lekcji, ale także do smaku, potrawy, charakteru, usposobienia, wyglądu, koloru, uczesania, stroju czy kontynentu” (s. 141) aż prosi się o cytaty-przykłady. Odwołania jedynie do aneksu bez choćby wybiórczego przywołania danych liczbowych czasami utrudniają odbiór tekstu (dot. m.in. podrozdziału 10.3. „Wskaźniki bogactwa leksykalnego”). Tekstowi zdecydowanie przydałaby się wnikliwa adiustacja (np. na s. 30 wśród aspektów nauczania języka polskiego dwa razy wymienia się ortografię i interpunkcję; tabela 6 w Aneksie na s. IX powinna mieć numer 10; pojawiają się też usterki literowe).

***

Uwagi krytyczne nie umniejszają globalnej wartości dysertacji, którą oceniam wysoko.

Procedura badawcza została przeprowadzona wzorcowo, z uwzględnieniem wszystkich etapów, poczynając od rozpoznania na podstawie literatury przedmiotu najbliższego kontekstu poznawczego warunkującego merytoryczny aspekt eksperymentu, przeprowadzenia badania wstępnego, zaprojektowania na podstawie uzyskanych wyników kolejnych etapów eksperymentu, zebrania danych, poddania ich wieloaspektowej analizie ilościowej za pomocą parametrów i wskaźników podporządkowanym celom badania, poddania uzyskanych danych analizie jakościowej i na koniec umiejętnego sformułowania wniosków zarówno szczegółowych jak i ogólnych. Tym samym mgr Cichocki ujawnił się jako dojrzały badacz, przygotowany do podejmowania kolejnych wyzwań naukowych, merytorycznie kompetentny, potrafiący zaplanować i przeprowadzić badanie naukowe i opisać jego wyniki.

Podkreślić należałoby wysoką świadomość celowości wyboru określonych narzędzi badawczych, a przede wszystkim nieskupianie się na parametrach ilościowych i danych szczegółowych, choć w dysertacji mgr. Cichockiego jest ich wyjątkowo dużo i zajmują przeważającą objętość tekstu. Autor stosuje metody korpusowe i statystyczne po to, by wykryć na ich podstawie tendencje, zależności i regularności. Wszystkie analizy zmierzają konsekwentnie do opisu jakościowych zmian nie tylko w zasobie słownika uczniów, ale także, co w moim przekonaniu jest najważniejszą zaletą dysertacji, zmian w postrzeganiu przez nich

wycinka świata wokół Innego/Obcego. Tym samym w dysertacji pokazana została inna funkcjonalność ćwiczeń słownikowych niż mechaniczne powiększanie zasobu słownika czynnego i biernego w duchu znanego glottodydaktyce drylu, w tym przypadku leksykalnego. W ujęciu mgr. Cichockiego to narzędzie poznawania świata, budowania tożsamości uczniów, systemu wartości i postaw, stosunku do Innych i Obcych (w tym konkretnym przykładzie). Dla zobrazowania pozwolę sobie przytoczyć fragment dysertacji:

„Konkordancje najczęstszych leksemów pozwalają dostrzec wpływ lekcji o Innym i Obcym na treść wypracowań. Jest on dostrzegalny w postawach, umiejętnościach i świadomości, jakie mają bohaterowie badanych wypracowań w kontakcie z innością i obcością. Wielu bohaterów, dzięki spotkaniom Innym lub Obcym, przekracza swoje granice odmienności. Zauważalna jest również postawa otwartości i poszanowania swoich rozmówców w poruszanych przez nich aspektach. Nie tyle wyzbywają się poczucia wyższości kulturowej (choć i to się zdarza), ile próbują zrozumieć odrębność Innych i Obcych. Wielu bohaterów także podejmuje odważne kroki przeciwstawiania się różnym formom ksenofobii czy wrogości” (s. 241).

Trafna wydaje się być przywołana w zakończeniu metafora czytania świata poprzez język – rozwijanie słownictwa uczniów służyć więc powinno przede wszystkim orientacji w świecie, interpretowaniu otaczającej rzeczywistości, burzeniu stereotypów, itp. By nauczyciel polonista mógł rozmawiać z uczniami na ważne tematy podejmowane w czytanych na lekcjach tekstach, muszą oni posiadać w swojej kompetencji językowej odpowiedni aparat pojęciowy. W wizji dydaktyki polonistycznej, którą mgr Cichocki zawarł w swojej dysertacji, kryje się służebność ćwiczeń słownikowych wobec innych działów języka polskiego, a także szczególna ich ranga.

Wspomnieć należałoby także o wymiernych efektach przeprowadzonego przez mgr. Cichockiego eksperymentu naturalnego dydaktycznego. Głównym celem badania opisanego w dysertacji było sprawdzenie skuteczności tej metody w bogaceniu słownictwa uczniów wokół kategorii pojęciowych Inny i Obcy, o czym, w założeniu mgr. Cichockiego, miały świadczyć zmiany w postaci wzrostu ilościowego i jakościowego leksyki uczniowskiej w kolejnych wypracowaniach ich autorstwa – w takim kontekście wydaje się zasadne uznanie eksperymentu naturalnego nie tylko za metodę badawczą, ale także za metodę w sensie dydaktycznym. Autor dysertacji dowiódł za pomocą zastosowanych narzędzi analitycznych zauważalny przyrost w zasobie leksyki, np. w postaci wzrostu frekwencji wyrazów autosemantycznych, oraz większą czytelność i złożoność kategorii pojęciowych Inny/Obcy.

Oczywiście, należałoby wziąć poprawkę na niewielką liczbę respondentów, czego zresztą mgr Cichocki ma świadomość, i potraktować uzyskane wyniki jako hipotetyczne, niemniej bardzo obiecujące z perspektywy dydaktycznej.

***

Biorąc pod uwagę, co powyżej, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgra Eryka Cichockiego na temat *Bogacenie słownictwa wokół pojęć: Inny i Obcy. Eksperyment naturalny dydaktyczny w klasie VI szkoły podstawowej* spełnia warunki określone w art. 13.1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a Doktorant wykazał się zarówno wiedzą teoretyczną, jak i umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tym samym przedkładam wniosek o dopuszczenie mgra Eryka Cichockiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Opole, 18 czerwca 2021 r.

